

אמרה מיכל בן-נפתלי בשם חנה ארנדט

הגותה של חנה ארנדט (1906-1975) קשה מלכתחילה. להוציא ספרה *אייכמן בירושלים* דומה ששאר ספריה (על *הטוטליטריות*, *המצב האנושי*, *על המהפכה*, *חשיבה ושיפוט*) מוכרים ליודעי תן מעטים בלבד. ספרה של מיכל בן-נפתלי *הביקור של חנה ארנדט* (מכון ון ליר / הקיבוץ המאוחד) מוסיף קושי על קושי לקורא ההדיוט (ואולי לא רק לו). נראה שזו נטייתה המולדת של המחברת, לסבך את המסובך ולפתל את הנפתל (אם לגזור ביטוי זה משמה), כפי שעשתה גם בספר קודם שתרגמה ופירשה *נפתולי כבל* על משנת הדקונסטרוקציה של ז'אק דרידה.

דומה שרעיון "הביקור" לקוח מספרה האחרון של ארנדט *חשיבה ושיפוט*, שנכתב לאחר *אייכמן בירושלים - הבנליות של הרוע*. מקורה של בנליות זו, כזכור, בכך שנעשתה בידי ביורוקרט צייתן חסר חשיבה רפלקסיבית. בספרה האחרון ביקשה ארנדט לתקן חסרון זה בהתנהגות האנושית. היא כותבת (בתרגומי מאנגלית): "לחשוב באמצעות מנטליות מורחבת פירושו, להניע את דמיוננו לערוך ביקור. ביקור כזה מאפשר לנו להפעיל פעולת שיפוט אינדיווידואלית שתהיה בה-בעת גם

מיכל בן נפתלי

בעלת תוקף ציבורי."

בספרה של בן-נפתלי עורכת חנה ארנדט ארבעה ביקורים מדומיינים כאלה: אצל רחל פרנהאגן (עליה כתבה את מחקרה הראשון), אצל המשוררת דליה רביקוביץ, אצל הסופר היהודי סטפן צווייג, שהתאבד, ואצל מיכל בת שאול התנ"כית.

בשל ענייני בשירה התמקדתי בביקור השני הכולל שני חלקים: "הביקור אצל דליה רביקוביץ" ו"יד פלוני באמצע: על שירה של דליה רביקוביץ 'רחיפה בגובה נמוך', מסה".

החלק הראשון, לטעמי, סובל מכשל אופייני: זהו דיון פילוסופי מופשט, מכליל וצחיח, על אף הניסיון לשרטט פה ושם קווי אופי ייחודיים לכל דמות (כך, למשל, נפתחת התמונה הראשונה: "הן היו חייבות להיפגש, אשה עצובה מאוד ואשה כועסת מאוד, אחווה מטאפורית

בין שתי יחידות העומדות במריין"). אולם כשהיא עוברת לשלב הטיעונים של כל אחת מהדוברות, הדברים נעשים מוקשים אף יותר מהטיעונים המקוריים בספריה של ארנדט, וזאת הן בשל תלישותם מכל הקשר והן בשל אופיים האקלקטי, הלקוח מכתביה השונים של ארנדט, שגם "תרשים הזרימה" (תרשים הציטוטים) המובא בסוף כל פרק אינו מקל הרבה את הבנתו. כאשר היא שמה בפייה של רביקוביץ טיעונים פילוסופיים מורכבים אי אפשר שלא לחייך, משום שהתנסחות כזאת, כמדומני, היתה זרה תכלית זרות לדליה רביקוביץ. (כך, למשל, היא מדברת. "רביקוביץ: יש שהקצאת המשאבים הנוהגים בכל מרחב משתנה מן הקצה אל הקצה, באופן שאינו רק מהפך את סדר הקדימויות של המודל הנורמטיבי למול מציאות היסטורית טוטליטרית, אלא מעורר ספק שמא קיימים יותר ממודל אחד..." עמ' 61).

לעומת זאת המסה על שירה של דליה רביקוביץ 'רחיפה בגובה נמוך', עניינית ומעניינת יותר. אני סבור שבן-נפתלי בחרה בשיר זה כי הפואטיקה שלו משקפת את אופן החשיבה עליו ממליצה ארנדט ב"חשיבה ושיפוט", כלומר חשיבה שהיא גם אינדיווידואלית וגם ציבורית, שיש בה גם קרבה אל האחר, וגם שמירת מרחק ממנו. השיר מקיים יחסי גומלין בין עולם

משה גנן

שלושה סונטים

הם יחזרו

ל'ל'

המכתבים

אשנא את האומרים: "אחזר בסתו".
דברם אף הבל, ריק, או כלום ושוא.
הם מבטיחים, - מה הבטחתם?
הם אהובים, אף מדברים כך סתם.

או נחוצים. שובם שזור תקוה
כי עוד נראם. הלב יתור רחוק -
הפל עוד ילבלב כגן ירק -
אים אפוא. הם רחקו מכבר.

חדלתי לאמין, צפות שובם לשוא.
הספנתי עם הרעיון כי סתו
הנה הגיע, בא בתלון, עבר,
עפר ואפר כל הבטחתם.

השכחתי? נתק לבם מיד, כך סתם.
או רק התלו, באיש כמוני תם?

בקוקיה אשכב ליד קברך:
אורח לא קרוא. מי ומה הוא?
איך נקלע לכאן? מדוע וגם איך,
קבר זה, איש זר - " - פלם יתמהו.

אהבתיה, חותם היית על לבבי
כל הימים. ממך חיי ולא מספר.
זכרה לא סר ממבוכי, ואת בי
כמעין נובע, מקור סתר.

נדמה, נגולת. שקעת פאבן במבוך ימים.
עתה חלקה אקנה לידך, ושם אשכב
קרוב שוב, מיחל למלותיה, לוי למבט.

החלטי, כצור שפעלו תמים
אפעל. גא בזכות, ועם זאת ענו.
הן אהבתיה. ולאיש כבר לא אכפת.

ושוב אכתב על מכתבים
אותם מינו, סודות עבר.
הנה באים ימים, שבים
מאותיות מתו מכבר.

הוכוחים הישנים
שנקברו ונשכחו,
שמתו כבר לפני שנים,
כהו, אבדו - או הכך הוא?

כי נכנסו לשנת, עמק.
אף רגע, כבר קם מרבצו
חלום עועים, במלא אימה

אריה וקוף לרוץ אמוק.
ורחות רעות וארחות
עקלקלות ללא מוצא.

שלדעתה, התלכטה בה גם רביקוביץ. כותבת בן-נפתלי: "שירה פוליטית היתה לדידה של ארנדט הפרה גסה של המידות שהשירה נתברכה בהן: אובייקטיביות, חוסר אמצעות, חופש גמור ביחס לאילוצים היסטוריים פוליטיים" (עמ' 65). ארנדט סברה כי כאשר המשורר נבלע באזרח משתעבדת שירתו לתוה. זה מה שחרץ בעיניה את גורלו של ברטולד ברכט, שהיה משורר נערץ בעיניה עד שגייס את כתיבתו. בן-נפתלי אומרת כי רביקוביץ לא חדלה לשאול את עצמה כיצד על יוצרים לנהוג בעתות מצוקה ומהו זה המכונה "אחריותם". קשה היה לי לחלץ תשובה ברורה מבן-נפתלי, אבל אם איני טועה זה מה שהיא כותבת על רביקוביץ בסיכומו של עניין: "בשירה פוליטית שמעה את התנועה החוצה את משק הבית כדי לגעת בגוף על טקסיו הפרטיים קיבוציים, תחת השגחה ובאין רואה, לנוכח מורשת המחברתת אותו מניה וביה לתוך פנטומה עריצה, מוסרנית, הנוגסת בכל, בתמהונים, ביושבי המושבים האחוריים, בערירים" (עמ' 66). תשובה נפתלת אפיינית. אבל אולי היא עדיפה על תשובה פשטנית? ■

ה"דבר" אותו כביכול לא ראתה מרומז רק בסוף השיר: "יד קשה לפתה את שערה ואחזה בה / ללא קורטוב חמלה" (ומכאן שם המסה: "יד פלוני באמצע"). אולם לא רביקוביץ ולא בן-נפתלי אינן אומרות לנו במפורש מהו אותו דבר (רצה, אונס, או שניהם). בן-נפתלי אינה פמיניסטית כמו פרופ' רחל אליאור, הסבורה ששיר זה של דליה רביקוביץ עניינו מעשה של אונס בשדה כפי שמסופר עליו בדברים כב: "כי יהיה נערה בתולה מאורשה לאיש ומצאה איש בשדה ושכב עמה, והוצאתם את שניהם אל שער העיר וסקלתם אותם באבנים ומתו. את הנערה על דבר אשר לא צעקה בעיר ואת האיש על דבר אשר עינה את אשת רעהו... ואם בשדה ימצא האיש את הנערה, ומת האיש אשר שכב עמה לבדו ולנערה לא ייעשה דבר" (כי גם אם צעקה, הרי איש לא שמעה). זאת היא לומדת על סמך הנאמר בשיר "ואם ניסתה להתחבא או צעקה / אין מסתור בהרים". כל התוה שלה היא הדיכוי הפטריארכלי מאז המקרא ועד ימינו. בן-נפתלי כלל לא מזכירה את מאמרה של אליאור (2005) וייתכן שהתעלמות זו הולמת את הסתייגותה של ארנדט משירה מגויסת (אף שהיא תומכת בשירה אחראית). סוגיה,

התופעות לבין החשיבה. התופעות אורבות לחשיבה, מתחככות בה, מפריעות לריכוז. היא נענית להן. עוזבת את החדר, יוצאת החוצה, נחושה לנהל מאבק "סמוך מאוד אל הקרקע" שכן אינה רוצה בשום פנים ואופן להיסחף. בעקבות ארנדט נזהרת רביקוביץ להתבונן ללא מעורבות פעילה, ללא הוזהרות, ללא אמפתיה עם השחקנים (עמ' 73).

מעמדת תצפית זו של מרחפת מתארת רביקוביץ בשיר אירוע אלים שנעשה ב"רועה קטנה", כנראה אי שם בשטחים. הדוברת בשיר צופה באירוע ברחיפה מגובה נמוך, ומזכירה לקורא ארבע פעמים במהלך השיר "אני לא כאן / אני על ניקי הרים מזרחיים..." כאילו היא באה לומר לו גם "אני לא מכאן" ואין לי חלק במה שקורה כאן. את עמדת התצפית שלה, השייכת ולא שייכת כאחת, היא מנסחת בשלוש השורות:

מצאתי לי שיטה פשוטה מאוד
לא מדרך כף רגל ולא מעוף.
רחיפה בגובה נמוך.

ובהמשך היא אומרת:
אפשר להסתלק ולדבר על לב עצמי:
אני דבר לא ראיתי...

יפה וגנר

פרסום ראשון

<p>3.</p> <p>ריחות מחביאים של מטבת.
חשבתני אולי
פתם קטן של פחד נשפח
בפנת המבט הסגיר.
באמת היה זה
הקול השאול
שנפלט בצרידות כואבת
אינו דומה לצליל.
כשנתפסתי
רציתי להקיא מהקלה
עד זוב דם
נצמדתי לחייה
מנסה לחיות את חלומך.
חשבת
שחיית מספיק
מה אני חשבת?
לא זוכרת.</p>	<p>2.</p> <p>צחוק של שרב,
סודך כפות רגלים,
יש למלאך שלי.
כשהוא תופר את חיי
מגחך בשמחה בירוקקרטית
מתחשק לצבט
את כפות המאזנים
לשלת בקשה
שיחליפוהו באחר.</p>	<p>1.</p> <p>בג'ינס מרוט אתה
משפשף רךך
אל תוך ערות הערב.
ערבה מרפינה ראש
נדה על משבריך.
להבות שערך נאחזות בעלים
אשר לא ידעו
את מגע הרטט המחור אחר הרוח.
כלובי נפשי אוחזים
את צפירי הבקר
בעדנה נוראה.</p>
<p>4.</p> <p>התחפשתי לאמא,
שני ילדים. איש.
בניתי קן עם</p>	<p>3.</p> <p>זוג חוצה את הדרך.
רגלים קלילות
צעדים תואמים.
יד שמאל של גבר
מתנפנת קדימה
מתוכחת.
יד ימין של אשה
מצירת
עגול מתגונן באויר.</p>	

יפה וגנר - ציירת, תושבת ירושלים. ספר שירה עומד לראות אור בהוצאת כרמל